

cu cel al pajurei de pe colțul vecin. Colțurile superioare ale piramidei între găturile pajurei sunt decorate cu câte un cap de leu, rudimentar indicat. Profilatura distinsă și armonia ce rezultă din proporționarea amănuntelor între ele, ne întăresc în convingerea că acest obiect de artă este rezultatul unei imitații. Căci nu se poate ca un artist care alcătuește un tot artistic așa de fericit și de savant, să nu poată indica ca lumea o foaie de acantă sau o frunză oare-care. Și apoi, între două genuri asemănătoare, aflătoare unul la noi și cel-lalt în Italia, de sigur că nu la noi ar fi cel original.

Neavând o colecție completă de fotografii ca să putem stabili gradul de vechime al fiecăruia, nu putem preciza rostul suportului de la sfeșnicele noastre. Vulturii, cari înlocuiesc celelalte ornamentații, au fost întrebuințați prima dată la noi, din cauza situației sociale a celor ce dăruiau acele sfeșnice, sau i-am importat, ca element decorativ, *deja stilizați*, din țările care îi aveau în marca lor și cu care noi ne găseam în legături apropiate? (Serbia și Austria).

Lucrul acesta are o deosebită importanță, căci ne lămurește dacă aveam legături directe cu lumea renașterii italiene sau aceste forme ne veniau prin alții. Din exemplarele pe care le cunosc eu, acesta de la Vieroș mi se pare cel mai vechiu, atât din cauza asemănării sale stilistice cu cele ale renașterii cât și din cauza execuției îngrijite a profilaturei, ceea ce dovedește că a avut înainte-i un exemplar bun. Cele de mai târziu, inferioare, prin profilatură și execuție, introduc în bază modificări radicale: sau decorează colțurile cu îngeri trași în cariatide (bis. Bucur) sau suportul este format de trei picioare întoarse în afară, spre a-i da o bază suficientă de sprijin¹⁾. Cu vremea profilatura se șterge din ce în ce, până ajunge iarăși la forma veche: un baston inelat prins între două talere—cel inferior îl menține vertical, iar de cel superior se prind lumânările (Tismana).

După cum vedem, o colecțiune *rațională* de fotografii ne poate da lămuriri neprețuite, fără de care nu se poate alcătui nici cel puțin mici monografii, cu atât mai mult o istorie a artelor românești.

SP. CEGĂNEANU

1) Mănăstirea Verbila. Vezi Buletinul Societății Arhitecților Români, No. 1, p. 5—6

VII.

Despre schitul Hotărani

Situațiunea geografică a acestui schit, așezat într-o localitate preistorică, alături de necropolea coloniei Romula.—Proximitatea lui de „Balta Județului” de pe moșia fostă a boerilor Fărcășani.—Judecia lui Farcaș din 1247 la Fărcașe, Hotărani și Reșca.—Note și îndreptări în lectura pisaniei și în lista ctitorilor zugrăviți în biserică: Fărcășanu, Fălcoianu, Cantacuzino, Brâncoveanu.

I. *Situațiunea, descrierea, pisania.* Mănăstirea Hotărani sau Otărani, cum i se mai zice în pisanie, se află în satul cu același nume din județul Românaț, nu departe de lunca Oltului. După pisanie, s'a înălțat între anii 1587-1588, fiind prenoită între anii 1707-1708, de când datează și pictura murală. Din întreaga așezare mănăstirească de odinioară, ni se păstrează până astăzi, în bună stare, biserica ascunsă după muchia unui delușor, cu zidul vechiu în părăsire, ce ocolea chiliile cu totul distruse. Mai sus de biserică, în mijlocul unei porumbiște, se vede de departe clopotnița, în forma unui turn înalt, fără acoperiș, pustie și stingheră, ca și când ar plânge singură ruinele din împrejurimi. La câțiva pași de clopotniță, trece drumul roman ce vine dela Islaz, de lângă Dunăre, mergând spre munte și străbătând în Hotărani o stațiune preistorică, cu măguri de diferite mărimi, printre cari s'a întins o dată necropolea vechiei colonii Romula, capitala Daciei Maluensis; iar la câteva sute de metri de schit, se văd ruinele cetății dela Reșca, numită impropriu Cetatea Antinei sau Antina, cunoscuta acropole a Romulei. În sfârșit, ceva mai departe de biserică, în pădurea din marginea satului către Olt, se vede o poiană, căreia i se zice în vechile hotărânicii „Balta Județului”, iar acum în graiul sătenilor „Balta Judelui”.

Aceasta este, în câteva cuvinte, situațiunea geografică a schitului dela Hotărani, față de rămășițele istorice ce-l înconjoară și-i dau un farmec de profundă sanctitate. Nicăeri, într'adevăr, aiurea, sufletul nostru românesc și creștin nu s'ar putea adânci mai mult în contemplațiunea sfântă a unor vremi apuse, de cât aici la Hotărani, unde omenirea de odinioară, trecută la altă viață, trăește și astăzi sub ochii noștri, tocmai prin semnele morții și ale pietății, adică prin morminte. Căci, aici vezi măguri cu rămășiți preistorice, dincolo mobile cu sarcofage din epoca

daco-romană, iar la câți-va pași, tot în acelaș loc, morminte creștinești de astăzi. Și cum ai stat de le-ai socotit vârsta și rostul lor unic închinat morții, numai de cât ai și depănat în minte firul a trei vieți omenești scurse în mii de ani împrejurul aceluiaș petec de loc, unde, și bogat și sărac, și bun și rău și-au găsit odihna veșnică. Nicăeri, cu alte cuvinte, nu găsim ca la Hotărani reprezentate, prin semnele morții, cele trei mari vârste prin cari a trecut poporul român, adică vârsta preistorică, vârsta daco-romană și vârsta românească de astăzi.

Acest sfânt locaș, cu toate că vine în apropiere de ruinele romane, a scăpat totuș din vederea cercetătorilor noștri, așa încât despre existența lui nu avem decât o notiță culeasă de vre-un preot sau dascăl local, înaintată lui V. A. Urechia, pe când era Director la Ministerul Cultelor, iar din arhiva Ministerului împărtășită de Urechia lui Alexandru Odobescu, care a publicat-o, se înțelege cu multe greșeli, în *Analele Societății Academice Române* din 1878, de unde apoi s'a reproduș și de alții, spre a se răspândi și mai mult greșelile, pe cari ne credem datori a le îndreptă aici. Iată întâiu cum sună pisania:

Aciașă sfântă și dumnezeiască bisearică ce sâ chiamă Otărani (ОТЪРАНИ), hramul Soborului Ingerilor, din temelia ei fost făcut(ă) de jupan Mitrea Vornic i jupanița e(go) Neaga la cursul anilor 7096. Trecând multă vreme și stricându-să, îndemnatu-s-au, cu ajutor lui Dumnezeu, jupan Matei Fălcoianu biv vel Căpitan sin Gheorghie Vornicu de au dres-o și au înfrumusețat-o cu zugrăveal(ă) și au făcut clopotnița și slomnul, ca sâ-i fie vecinică pomenire, în zilele prea luminatului Domn Costandin B(asarab) B(râncoveanu) Voevod. Văleatu 7216 (= 1707—1708).

Indreptare. Al. Odobescu, după copia oficială comunicată de V. A. Urechia, a publicat pentru întâia oară la 1878 această pisanie cu următoarea descifrare nesigură, care se vede că n'are nici un sens: «.... au dres'o si au înfrumusetiat'o cu zugrăveală si au făcutu altele asemenea unu omu (?) ca sâ-i fie de vecinica pomenire» (*Analele Societății Academice Române*, s. I, tom. X, secț. II, p. 196).

Enigmaticul «omu» din această lectură este «slomnul» din cetirea noastră de mai

sus. Despre înțelesul tehnic al acestui cuvânt, vezi nota d-lui Al. Lăpădatu din acest Buletin, anul I, pag. 56.

Greșala relațiunei oficiale publicată de Odobescu n'a fost îndreptată, ci numai ocolită de Const. I. Locusteanu, în *Dictionarul geografic al județului Romanat, 1889*, punând puncte în locul cuvântului curios din *Analele Societății Academice Române*, adică dând numai cuvintele: «...au dres'o și au înfrumusețat'o cu zugrăveală și... ca sâ-i fie de vecinică pomenire...» (p. 116).

Dupre acest dicționar parțial al județului Romănaț, pisania s'a reproduș tot așa, cu ocolirea greșelii, în *Marele Dicționar geografic al României*, la cuvântul Hotărani. Se înțelege că peste tot trebuie îndreptată.

II. Pictura murală. Ctitorii, începând dela stânga spre dreapta, pe peretele dinspre miazăzi: jupan Radu Stolnic Fărcășanu, jupan Șarban Cantacuzino vel Vornic, jupanița ego Andreiana, Io. Costandin B(asarab) B(râncoveanu) Voevod i gospodja ego Maria; pe peretele dinspre apus: jupanița ego (a următorului) Neaga, jupan Mitrea biv vel Vornic (ținând biserica cu) jupan Matei Fălcoianu biv vel Căpitan sin Gheorghie Vornic, jupanița ego Stanca, jupanița ego Maria (cu 3 copii fără nume între Matei, Stanca și Maria); pe peretele dinspre miazănoapte: jupanița ego (a următorului) Caplea, jupan Gheorghie Vornic Fălcoianu, jupanița Despina, jupanița Preda, jupanița Stanca, jupan Barbu».

«Pomelnicul ctitorilor» din 31 Ianuarie 1714 (= 7222) repetă în parte aceleași nume de mai sus: «Șarban, Costandin, Radu, Maria, Mitrea, Matei, Barbu, Ana, Costandin, Caplea, Andriana, Neaga, Stanca, Maria, Gheorghie, Despina, Preda, Stana și tot neamul lor».

Indreptare. Al. Odobescu după aceeaș relațiune oficială comunicată de V. A. Urechia și citată mai sus, dă o listă a ctitorilor zugrăviți în biserică, dela început confuză, greșită și incompletă, reproducând: «Ctitorii zugrăviți în biserica dela Hotărani, la fereastra despre miazăzi:

<i>Jupanu Radu Stolniculu Falcoianu velu Vornicu Jupaniția ego Andreiana etc.</i>	<i>Jupanu Sierbanu Cantacuzino. Io Constantinu Basarabu V. V Jupanița ego Maria.</i>
---	--

Prin urmare, primul ctitor, Radu Fărcă-

șanu a fost greșit citit și rău înlocuit prin Radu Stolnicul Fălcoianu, care nici n'a existat; apoi în mod confuz i s'a alăturat acestuia ca soție jupanița Andreiana, care este soția lui Șerban Cantacuzino.

Greșala, provenită din nesiguranța descrierii, și confuzia în ordinea ctitorilor se repetă din nenorocire și în Dicționarul lui Locusteanu ca și în Marele Dicționar geografic al României, la cuvântul Țotărani, copiindu-se, după informația primită de Odorescu, cuvintele și mai deadreptul «ctitorii... la fereastra despre miazăzi: jupân Radu, Stolnicul Fălcoianu: jupânița ego Andreiana; jupân Șerban Cantacuzino; l'w Const. Basarab Vv., jupânița ego Maria», etc.

Note despre câțiva dintre ctitori.

1. *Boerii Fărcășani.* «Balta județului». Radu Fărcășanu, necunoscutul ctitor de până acum al mănăstirii Țotărani, este unul dintre boerii slujitori ai lui Matei Basarab, căzuți sub mare greșală, neputând da seama banilor strânși pentru Vistieria țerii, și așa osândiți de obșteasca adunare a țerii (Clerul și boerii din Divan) la 1652. (Vezi cartea de judecată în Magazinul Istoric pentru Dacia, I, p. 126, reproducă și comentată de A. Papiu Ilarian, în discursul său Responsabilitatea ministerială, București 1866, p. 7). În cartea de judecată se spune că din mila Domnului, ca să nu-și păteze sufletul cu moartea lor, nu li s'a tăiat capetele acelor boeri, dar a lăsat cu blestem Matei Vodă să nu-i mai boerească și nici să-i mai miluiască nici un Domn.

Greșala unui om nu ne oprește însă de a-i cerceta meritele de mai înainte ale lui, și cu atât mai mult ale neamului său; apoi, în cazul nostru, nu putem ști până la ce punct nu a influențat și pasiunea politică în darea hotărârii judecătorești din 1652.

Faptul că Radu din Fărcășe căpătase încrederea lui Matei Vodă, fiind orânduit de acesta al doilea Vistier, ne dovedește că el nu era om de rând; iar actele de moșii ni-l arată că era boer cu stare în părțile locului.

Un popa Stoica din Fărcășe, probabil înaintaș înrudit cu acest boer, s'a distins pe vremea lui Mihai Viteazu, și numele lui se cântă și astăzi în poezia populară, ca un erou legendar.

Mai mult nu putem ști până acum, după documente, despre boerii Fărcășani înainte de Mihai Viteazu, dar toponimia ne vine

într'ajutor ca să recunoaștem obârșia acestei familii înainte de înființarea Principatelor, în persoana aceluia județ sau cneaz Farcaș, despre care ne amintește diploma regelui Bela al IV-lea din anul 1247, în care se vorbește de cneazatele lui Ioan și Farcaș de lângă Olt. (Doc. Hurmuzachi, I, 1, p. 250). Într'adevăr, pe moșia Statului din apropierea mănăstirii Țotărani, care odinioară a fost, după documente, a boerilor Fărcășeni, se află, după cum am arătat mai sus, până astăzi o livadie, odată însă baltă, cu denumirea semnificativă de «Balta Județului», iar mai jos de Țotărani. vin satele vechi, *Fărcășele*, de alungul drumului roman, pe când spre nord de Țotărani, peste ruinele dela Reșca, moșia a fost odată tot a boerilor Fărcășeni, după documente. Ei bine, după toate probabilitățile, aici, și nu în altă parte, împrejurul schitului dela Țotărani, trebuie așezată judecia lui Farcaș din 1247, fiindcă din diploma lui Bela IV se vede că ea venea lângă Olt, și nu departe de pescăria dela Celei, menționată în aceeași diplomă, adică tocmai cum se găsesc Țotăranii și Fărcășele de astăzi față de Celeiu, fiind legate chiar prin drumul roman încă din cele mai vechi timpuri.

Astfel cred că-și are explicarea istorică «Balta Județului» de pe moșia Fărcășanilor din vecinătatea Țotăranilor. Iată și un document, care atestă proprietatea boerilor Fărcășeni în părțile locului, mărturisind totdeodată suferințele prin care a trecut mănăstirea Țotăranilor.

1719 [= 7227] Iunie 15. Zapisul lui Ghervasie, egumenul Țotăranilor (din Condica Episcopiei Râmnic, No. 3, mss. 2083 din Biblioteca Academiei Române, f. 468).

«Adecă eu Ghervasie igumen, împreună cu toți călugării ot sfânta mănăstire Țotărani ot sud Romonăți, care iaste hramul sfinților Arhangheli, dat-am zapisul nostru la mână dumnealui Matei Logofăt sin Pârvul Logofăt Fărcășanul, ca să fie de bună credință, precum să să știe că întâmplându-să de au venit într-această parte de pământ catane, au venit și Turci și Tătari de au robît țara și au ars case și biserici, pe la toți, prădând tot, s-au întâmplat de au venit și la sfânta mănăstire și au arsu tot până în pământ, și au luat și alte bucate, ce au avut ale sfintei mănăstiri de au rămas numai pietrele arse.

Deci noi ne având de ce ne apucă, am mersu la Sfinția Sa părintele Mitrofan Mitropolitul și i-am spus toată întâmplarea și scăpătarea sfintei mănăstiri, și Sfinția Sa ne-au învățat să căutăm o moșioară mai mică, să o dăm schimbu pe dobitoace, ca să mai prindem rodu de dobitoace la sfânta mănăstire. Și am spus că avem o funie de moșie ce-i zicu Sărata, însă a treia parte din Murgeni, care au fost dată de moșii lui Matei Logofăt Fărcășanul sfintei mănăstiri, și Sfinția Sa ne-au volnicit ca să o vindem, scriind și carte la dumnealui Matei Logofătul, pohtindu-l ca să ia și să o dea dobitoace pe prețul ei. Deci și noi viind cu cartea Sfinții Sale la dumnealui Matei Logofăt, întâiu am tras moșia pe dupe cum au fost trasă și mai nainte, și făcându-să masă s-au făcut peste tot stânjeni și i-am prețuit cu dumnealui stânjeni po bani: , care fac peste tot taleri . Și pentru acești bani ne-au dat dumnealui 4 iape cu mânzi za taleri 40, i un armăsar, 2 cai jugani za taleri 35; oi mânăzări za taleri , 15 noatini za taleri , o măgăreață za taleri . care facu peste tot taleri . Și mi-au dat dumnealui aceste dobitoace, ce scriu mai sus, toate în mâinile mele, și eu încă i-am dat această moșie ce iaste mai sus zisă să o stăpânească dumnealui și coconii dumnealui, căți Dumnezeu îi va dăruî, în veacu neclintitu.

Sămnam și semnele și trăsurile aceștii moșii dupe cartea a 12 boeri ce ne-au ales încă din viața dumnealui răposatului Radu biv vel Stolnic Fărcășanul: din moșia Dobroslovanului, du peste Tezluu, s-au tras pe muchia dealului pin seliște, din piatra Fărcășanilor până în moșia Fălcoianilor s-au făcut stânjeni 200; și iar pe drumul Caracalului, din hotarul Fălcoianilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 268; și iar pe grindu pe muchea dealului, din piatra Fărcășanilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 400; și iar pe Drumul cel mare de piatră, din hotarul Fărcășanilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 340; și iar pe muchea dealului pe lângă pădure stânjeni 340, și drept peste pădure până în Oltșoru dupe baltă; și iar la trăi s-au tras pin siliște. S-au făcut stânjeni , și iar pe lângă baltă s-au tras și s-au făcut stânjeni etc.

2. Șerban Cantacuzino. În «Genealogia Cantacuzinilor» de Banul Mihai Cantacuzino,

edit. Iorga, 1902, pag. 109 – 110, unde se scrie despre «Fiii Spătarului Drăghici Cantacuzino», se arată că unul dintre acești fii ai Spătarului Drăghici, anume Șerban, «s'a însurat întâiu cu Maria, care era fata Dvornicului Ghenciu Rustii dela Valahia, cu care a născut numai o fată, și a murit mică, pruncă; după care, murind și numita Maria, s'a însurat Șerban al doilea rând cu Andreiana, fata Fălcoianului, cu care n'a născut nici un copil.

«Numitul Șerban, în vremea lui Costandin Brâncoveanu Voevod, a fost Mare Dvornic și om prea strașnic și cu minte. Cât a trăit el, nimenea n'a îndrăznit să puie zavistie între Brâncoveanu și între Cantacuzini, fiindcă și unchiul lui, Costandin Stolnicul și Mihai Spătarul, nu ieșia din cuvintele lui. Iară după ce a murit el, la anul, curând după aceasta, a intrat vrajba între Brâncoveanu și între Cantacuzini....» etc.

3. Despre boerii *Fălcoeni*, vezi Octav George Lecca, Genealogia a 100 de case din Țara-Românească și Moldova, București 1911, seria I, p. 33.

AL. T. DUMITRESCU.

VIII.

Constatări și ipoteze asupra construcției bisericii Tismana.

Pentru restabilirea formelor vechi ale bisericii mănăstirii Tismana avem, ca material documentar, două imagini murale, un desen reprezentând forma bisericii înainte de reparația arhitecților Schlatter, Olein și Beniș ¹⁾ (1855) și forma actuală a bisericii.

Imaginile murale, la noi, până acuma, n'au fost studiate comparativ cu monumentele, spre a ști până la ce punct pot fi crezute. Unele redau cu multă fidelitate forma veche a bisericii (Stavropoleos), altele dau doar lămuriri parțiale (Bolnița de la Cozia) ²⁾, iar unele nu au de loc aface cu monumentul reprezentat (Plumbuita). Când nu s'a mai păstrat nimic din formele vechi ale monumentului, spre a putea fi verificată esactitatea picturii, aceasta trebuie cu multă prudență pusă la contribuție.

La Tismana, diversele reparațiuni au di-

¹⁾ Ștefulescu. Mănăstirea Tismana (ed. II), pag. 72, 82, 182

²⁾ După care însă se poate face o perfectă restaurare.